

האמצעות ביום הכפורים 'מלך מוחל וסולח לעונותינו ומעביר אשמותינו בכל שנה ושנה': החטאים שמתוודים עליהם באותו יום"ב – הוא ית' 'מעביר', ואם במשך השנה אנו עומדים בתשובתנו, הקב"ה מוחל וסולח עליהם בשנה הבאה, אולם כדי שהקב"ה 'יעביר' פשענו גם עלינו להיות מעבירים על מידותינו.

(עלי שור ח"ב עמ' תל. וע"ע: שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ, לח תשל"ב)

דף יח

'בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה...'. ואף על פי שנגזר דינם בשבועה שלא יתכפרו, אך השבועה לא היתה אלא שהעוון לא יוכל להתקנת ולהתכפר, אבל התורה פועלת באופן אחר; הריהי מגביהה את האדם למקום שאין פגם העוונות יכול להגיע, וממילא כחות החיצוניים נעדרים ממנו. 'יש לומר דהוא הדין בכל מיני חטאים ואפילו באותם עוונות שקשה תשובתם ושבקצת מקומות שבוזוה"ק שאינה מועילה להם תשובה, נמי על ידי תורה מכפרין, כי הא דאינה מועילה להם תשובה הוא משום דאסגי מסאבותא כל כך לעילא עד שאין בכח התשובה לדחות החטא. וכל זה כשבאין לדחות החטא, אבל דברי תורה שאינן דוחין החטא אלא מגביהין את האדם, שפיר מועילים ומועילים' (שם משמואל האיזו תרע"ח. וע' גם צדקת הצדיק קכג).

'זהכתיב דרשו ה' בהמצאו... אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים'. 'בהמצאו' – לשון מציאה; בימים אלה באים אחר הדרישה למדרגה גבוהה מאד, נעלה הרבה יותר מכפי ערך הדרישה, והיא בחינת 'מציאה' – שלא היה למוצאה שום שייכות אליה, כי י"ג מדות של רחמים פתוחים ועומדים אפילו ליחיד (שם משמואל שבת תשובה תרע"ד).

'כבני מרון...'. הענין ברור: בדין עומד האדם לפני בוראו בבדידות מוחלטת, אין לו טוען ועד. אין לו על מי לגלגל את חובו ואת מי להאשים בכשלונו, כי ברגע עמדו לפני בוראו בדין כאילו אין עוד אדם בעולם חוץ ממנו והוא לבדו אחראי לכל מה שעשה ומה שלא עשה (עלי שור ח"ב עמ' תיג). עוד בענין הבחינות השונות של 'כבני מרון' – ע' חדושי אגדות מהרש"א; רסיסי לילה דף לו; שם משמואל זכור ברית תר"ע תרע"ב; ר"ה תרע"ט).

'אמר רבי יוחנן: וכולן נסקרין בסקירה אחת'. רבנו הגאון ר"י מסלנט השריש בנו כי העצה היחידה לזכות בדין היא להיות איש שרבים צריכים לו. תלמידו מרן הרש"ז זלה"ה ביאר מה שמובא בגמרא לאחר שביארו במתני' שכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, ואעפ"כ נסקרים כולם בסקירה אחת – כי אף על פי שדנים כל אחד ואחד ביחידות, עצם הדין הוא עד כמה האדם שייך לכלל. 'רבים צריכים לו' – זה מי שאינו אגואיסט! אינו חי את חייו רק לעצמו! מידותיו: חסד, סבלנות, אהבת הבריות. יראתו טהורה, תורתו – עמל אמיתי. 'רבים צריכים לו' הוא לאו דווקא עסקן ציבורי אלא נושא בעול עם חברו ועם הרבים אף שהוא יושב בד' אמותיו ואינו יוצא לרשות הרבים. אדם שהוא דמות של יהודי אמיתי – הוא אדם שרבים צריכים לו. ומי שההשגחה העליונה העמידה אותו ברבים ועושה מלאכתו באמונה, זכה ומזכה את הרבים – בודאי הוא איש-הכלל באמת (מתוך עלי שור ח"ב עמ' תיט. ע"ע: מכתב מאליהו ח"ג עמ' 230).

'אף אנן נמי תנינא היצר יחד לבס המבין אל כל מעשיהם. מאי קאמר, אילימא ה"ק דברנהו לכולי עלמא ומייחד לבייהו כהדדי, והא קא חזינן דלאו הכי הוא? אלא לאו הכי קאמר היוצר רואה יחד לבס...'. הגם שבמקרא אין כתוב 'רואה לבס' – אך כיון שכתוב יחד לבס – שמייחד לבס, זה נעשה רק על ידי הראיה שהיוצר רואה לבס ומכניס בהם האור כי טוב, על ידי זה מייחד את לבס. וכמו שאמרו על הכתוב ויחן ישראל נגד ההר – כאיש אחד בלב אחד, ואז וירד ה'... – שזה אי אפשר אלא על ידי הראיה שרואה יחד לבס.

[וכתוב עיני ה' אל צדיקים – ופירשו שהצדיקים זוכים גם כן לבחינת 'עיני ה'', היינו שיוכלו גם הם להכניס האור כי טוב על ידי ראייתם] (מתוך פרי צדיק שמות ג).

ונרמז בזה מה שאמרו (ע' בחגיגה כו.) שברגל כל איש ישראל כאיש אחד חברים – כי על ידי הופעת הארת היוצר – כל בלבבות ישראל, נתייחד לבס כאחד (פרי צדיק לחג השבועות ח. ועע" שם מטות ז).

זכשהיה בית המקדש קיים יוצאין אף על אייר, מפני פסח קטן. תועלת השלוחים באייר היתה ליידע את האנשים שלא עשו הפסח בראשון, שנתעבר חודש ניסן ויש להם יום נוסף עד פסח קטן, ומי שלא יוכל להיטהר עד ליום הנוסף, ידע שעיברו לניסן ויכול לעשות פסח שני. [ואמנם מסתבר שגם לולא שהשלוחים היו מודיעים לו, היה צריך לבוא מספק שמא עיברו ויוכל להקריב פסח שני].
ונראה ששלוחים אלו אינם הולכים אלא עד למרחק שבעה ימים, כדי שיהא סיפק להגיע משם לירושלים עד י"ד אייר (חדושים ובאורים).

על השם פסח קטן – ע' במלאכת שלמה; שם משמואל אמור; נאות דשא ח"ב עמ' קעט.

בענין מחלוקת רש"י ותוס' אם נהגו בזמן המשנה יום אחד ראש השנה או יומים, ע' במובא להלן יט:

(ע"ב) 'קרי להו צום וקרי להו ששון ושמחה?!'. יש לתמוה מאי קושיא, הלא הנביא אומר שארבעת הצומות שנהגו עד כה ייהפכו לימי ששון ושמחה, ומה סתירה יש כאן הלא החלק הראשון של המשפט מתייחס אל העבר והשני אל העתיד?

אכן כאשר נתבונן בספר זכריה (ז' וברש"י) נראה כי במשך שבעים שנה שלאחר החורבן הראשון, לא נתחייבו בארבע תעניות אלו אלא העם מעצמו היה נוהג להתענות, ללא תקנה או מצות נביאים. אימתי הוגדרו התעניות כ'ימי צום' להיותם חובה מדברי קבלה – בנבואה זו של זכריה, כה אמר ה' צב' צום הרביעי... [וכן יש לדייק מדברי הרמב"ם תעניות ה.]. וזוהי קושית הגמרא, כיצד יתכן שהימים הללו נעשים מכאן ואילך ל'צום' והלא הנביא עצמו אומר שהם ימי ששון ושמחה – מזה הוציאה הגמרא כי לא תמיד יהיו הצומות ימים טובים אלא יהיו תקופות שישאל יתחייבו לנהוג בהם כבימי צום ואבלות (עפ"י 'שעורים לזכר א"מ ז'ל' ח"א עמ' נה-נו, עע"ש בבאור. ויסוד ההסבר נמצא בכנסת הגדולה (תקנ) בשם מהר"י בן לב ועוד).

וראה הסברים רבים אחרים, בחדושי הריטב"א, מהרש"א, ערוך לנר, עיון יעקב, איי היס, בן יהודע; שו"ת הרדב"ז ח"ב תרעב.

'אין גזרת המלכות ואין שלום – רצו מתעניין רצו אין מתעניין'. כן פסקו כמה גאונים וראשונים למעשה (ע' שבלי הלקט (רעח) בשם תשובת גאון רב כהן צדק; גנוי קדם ג. וכ"כ רבנו חננאל 'אין גזירה ואין שלום – כגון עתה בזמן הזה, וע' גם בחדושי הרשב"א והר"ן כאן, ועוד).

ואולם הרמב"ן כתב (בספר תורת האדם) שעכשיו כבר רצו ישראל וקבלו עליהן, לפיכך אסור ליחיד לפרוץ גדרן, וכל שכן בדורות הללו שהרי בעונותינו שרבו צרות בישראל ואין שלום, הילכך חייבין הכל להתענות מדברי קבלה ותקנת נביאים. וכן הביאו כמה ראשונים. וכן פסק הטור (או"ח תקנ). וכן הביא השלחן-ערוך להלכה [אלא שהשמיט המלים 'מדברי קבלה ומתקנת נביאים'. ואפשר שנקט לעיקר רק הטעם הראשון שברמב"ן שעתה קבלו עליהם ישראל מרצונם, ולא משום גדר 'שעת הגזרה' שחוזר הדבר להיות חובת דברי קבלה (וע' גם בהגר"א שפירש משום כך טעם המנהג שהביא השו"ע, להכריז בשבת קודם הצום [מלבד יום כפור ט' באב ותענית אסתר] – כי הדבר תלוי ברצון הציבור)].

אף על פי שגם לדעת השו"ע חובה היא ואסור להקל בתעניות אלו, כמפורש שם, אפשר שיש נפקא מינה בשאלה זו, אם גדר חיובנו עתה הוא משום 'רצו' או חובה גמורה מעיקרא – באותם ארצות צפוניות שהיום מתארך הרבה; אם היא חובת תענית גמורה, הלא כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינה תענית (תענית יב; או"ח תקסב). ואולם אם חובתנו כיום נובעת רק משום שקבלו עליהם, יש מקום לומר שלא קבלו אלא ביום רגיל, אבל באותם מקומות שהיום מתארך בשעות רבות – לא קבלו. ואכן מובא שמנהג העיר שטוקהולם בי"ז בתמוז לאכול בתשע שעות ומחצה אחר חצות, אעפ"י שעדיין יום גמור אצלם. כן הובא בשו"ת שבט הלוי (ח"ז עו) ופקפק על מנהג זה [ומ"מ צדד להקל לנוסע למערב והיום מתארך אצלו שעות רבות, שיכול להקל כשהחולשה מתגברת עליו בדרך], אך לפי האמור מובן הדבר, כי לא קבלו באופן זה.

'צום השביעי – זה ג' בתשרי שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ומי הרגו – ישמעאל בן נתניה הרגו – ללמדך ששקולה מיתתן של צדיקים כשריפת בית אלקינן'. נראה לפרש שקשה מהו שתלה הנביא צום גדליה בבנין הבית, ומדוע נתבטלה התענית כשנבנה בית שני – אלא ללמדנו ששקולה מיתת צדיקים כשריפת בית המקדש, שנחסר אור הצדיק מעולם הזה, ולכן כשנבנה הבית ונתחדש אור השכינה בעולם, שוב אין להתענות על העדר האור שבמיתת הצדיק (שפת אמת).

והקשה שם מניין לומר שהתענית נקבעה על מות גדליה הלא פשוט יותר היה לומר שהתענית נקבעה על כביית הגחלת הנשאת (וכמו שכתב הרמב"ם בהלכות תעניות), והלא על כל מיתת צדיקים לא קבעו תענית. אך נראה שזה גופא מה שציינו את יום מות גדליה כתאריך שבו כתבה הגחלת, היינו משום שהימצאות הצדיק בעולם הוא היסוד המחזיק את הציבור בדרגתו הרוחנית.

'אמר רב יוסף: שאני חנוכה דאיכא מצוה. אמר ליה אביי: ותיבטיל איהי ותיבטל מצותה'. אם הכוונה כאן למצות הדלקת נרות, קשה מהו שאומר אביי 'ותיבטיל איהי ותיבטל מצותה', כיצד ומדוע יתבטלו המצוות – אלא נראה הכוונה לסעודות שעושים בחנוכה שיש אומרים שהן בגדר 'סעודות מצוה' [אפילו ללא אמירת שירות ותשבחות], ועל זה אמרו תיבטל איהי ותיבטל מצותה. ומכאן קצת ראייה לדעה זו (עפ"י שו"ת חות יאיר ע).

נקט כהנחה פשוטה שגם אם היו מבטלים היום-טוב של חנוכה, מצות הדלקת הנרות אינה בטלה. ויש סיעתא לדבר ממה שלא הקשו בגמרא על רב ור' חנינא מכמה משניות וברייתות ומימרות שבש"ס [אף של רב עצמו], שמפורש בהם הדלקת נר חנוכה בזמן הזה [וכן בפורים – מסכת שלמה ערוכה בהלכות מגילה ושאר מצוות היום] – ומזה מוכח שאף אם ננקוט בטלה מגילת תענית ומותרים בהספד ובתענית, מצוות היום אינן בטלות.

עוד בענין קיום חנוכה לדורות, טעמים על דרך הדרש והסוד – ע' ברסיסי לילה נו (עמ' 164); פרי צדיק חנוכה, יא; שם משמואל חנוכה, תרע"ה תרע"ח.

'אמרו, למחר זה פורע חובו ונמצא שטר מוטל באשפה, וביטלום, ואותו היום עשאוהו יום טוב'. אף על פי שגרם מחיקה מותר, גם לדעת 'הגהות מיימוניות' כל שם שלא נכתב בקדושה, אין בו איסור

מחיקה, וגם אין כאן משום הוצאת שם שמים לבטלה שהרי מתחילה תקנו זאת לצורך, להזכיר שם שמים – אף על פי כן חששו לדבר משום שבזיון גרע ממחיקה [והשבות-יעקב דן להתיר בשריפה כדי שלא יבוא לידי בזיון]. ולכך גם בלשון לעז וגם בכינויים שאין איסור מחיקה – אסור כשיש חשש בזיון. 'והאורים-ותומים (בסימן כו. וכן הוא בנתי"מ שם) בא בתוכחת מגולה... ולבסוף מוכיח על כותבי מכתבים שכותבים אדיע שהוא בלשון צרפתית בשם ד', והמכתבים מוטלים באשפה, כמו בראש השנה י"ח – היינו דאף דאין איסור מחיקה, מ"מ הא יבא לידי בזיון. [ובגוף דברי התומים נראה דעכשיו לשון אדיע הכונה רק ברכת הפרידה, עם שמתחלה הוטל הכונה בשם ד' אבל לכשנשתנה הכונה אין בזה שם ד' גם בלשון לעז]...'. (מתוך שו"ת אחיעזר ח"ג לב).

בשו"ת חות יאיר (קט) הביא כמה הוכחות שבימי התלמוד סתם שטרות היו נכתבים בכתב אשורית, ובין השאר הוכיח מסוגיתנו, שהיו כותבים 'בכך וכך לכהן הגדול לא-ל עליון... ואילו היו כותבים בכתב אחר – אין קפידא בדבר. אך לדברי האחיעזר הנ"ל אין מכאן הוכחה, כי אף בלשון לעז אסור במקום בזיון.

'אסור לכתוב שם לכתחלה שלא בספר, דיוכל לבוא לידי בזיון. ולכן נזהרין שלא לכתוב שם באיגרת' (רמ"א יו"ד סו"י רעו).

'כעת בעו"ה למדו ממעשה עכו"ם (לכתוב שם שמים בשטרות) וחזר הדבר לקלקולו ביותר. וזהו המרי הגורם אשר בעו"ה וידל ישראל מאוד, במקום ששם שמים מצוי, ובפרט בבזיון ועל חנם. וצריך התחכמות ושקידות תוכחת הדור לבטל זה מהמון עם. וכן אין לכתוב באגרות שלום תיבת גא"ט שהוא כינוי לשם ברוך הוא' (נתיבות המשפט כו סק"ב).

*

'על ששה חדשים השלוחין יוצאין...' –

'... והנה גם זה הוא דבר של חידוש, מה שמסכת ראש השנה מדברת בחלק גדול ממנה בענייני קידוש החודש ומולדות הלבנה, ונתבאר בה כל דיני הקידוש וענייני המולדות, ומה ענין זה למסכתא זאת המיוסדת עיקרה על ראש השנה.

והנה מה שיש להבין בפשיטות בענין זה הוא כי נודע כי על ידי חטאי ישראל חלילה נגרם בחינת קליפה ולבוש וכיסוי דסטרא אחרא לכנסת ישראל דלעילא – בחינת הלבנה, והכיסוי ולבוש ההוא הנה הוא מפריד בינה ובין החמה דלעילא, בסוד הכתוב כי עונותיכם היו מבדילים בינכם לבין אלקיכם... וזה סוד כיסוי הלבנה דראש השנה, וכאשר על ידי השופר רוע החטאים מסתלק אזי הקליפה נשברת וכיסוי הלבנה חלף הלך לו וסר איפוא המפריד בינה לבין החמה ומתייחדת עם החמה יחוד גמור, וזהו תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו שדרשו ז"ל איזהו חג שהחודש מתכסה בו כו' והיינו דהתקיעה נצרכת עבור כיסוי החודש והלבנה, לסלק הכיסוי וכנ"ל.

(מתוך 'אוצרות יוסף' לגר"י ענגיל מאמר לבנה יג)

דף יט

'שלפניו נמי תיפוק ליה דהוה ליה יום שלאחר ראש חדש – ראש חדש דאורייתא ודאורייתא לא בעי חיזוק, דתניא...' לא הקשה תיפוק ליה דהוה ליה יום שלאחר ראש השנה – אפשר שמצד זה